

ارتباط معنایی بین واژگان «امید، تعهد و اعتماد» از نگاه مقام معظم رهبری و مستندات قرآنی آن

طیبه خزاعی^۱ و بنت‌زهرا زینب^۲

چکیده

امید، تعهد و اعتماد از مقولات مهم و اثرگذار در رشد فردی و اجتماعی انسان به شمار می‌آیند که ارتباطی عمیق و دوسویه با یکدیگر دارند. این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی مبتنی بر داده‌های کتابخانه‌ای، به بررسی نسبت مفهومی این سه واژه در اندیشه مقام معظم رهبری و مستندات قرآنی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد امید به‌عنوان نیروی محرکه، اعتماد به‌عنوان سرمایه اجتماعی و تعهد به‌عنوان ضامن تحقق وعده‌ها، سه ضلع مثلثی هستند که در تعامل با یکدیگر زمینه‌ساز پیشرفت، انسجام ملی و آرامش روانی می‌شوند. در اندیشه رهبری، امید بدون اعتماد بی‌ثمر، اعتماد بدون تعهد ناپایدار و تعهد بدون امید بی‌انگیزه است. این سه عنصر در تعامل با یکدیگر، سرمایه اجتماعی را تقویت می‌کنند. همچنین با استناد به آیات قرآن، ترکیب امید به رحمت الهی، اعتماد به وعده‌های خدا و تعهد به عمل صالح، الگوی جامعی برای پیشرفت فردی و اجتماعی ارائه می‌دهد. تقویت این مثلث مفهومی در نهایت منجر به انسجام اجتماعی و ایستادگی در برابر تهدیدات خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: امید، تعهد، اعتماد، ارتباط معنایی، مستندات قرآنی، مقام معظم رهبری

۱. گروه تفسیر و علوم قرآن، مدرسه فقه و قرآن، مجتمع آموزش عالی خواهران، جامعه المصطفی‌العالمیه، مشهد، ایران.
۲. طبله کارشناسی ارشد، مدرسه فقه و قرآن، مجتمع آموزش عالی خواهران، جامعه المصطفی‌العالمیه، مشهد، ایران.

مقدمه

امید، تعهد و اعتماد از ارکان اساسی در حیات فردی و اجتماعی انسان هستند که در قرآن کریم و بیانات رهبر انقلاب بر پیوند عمیق آن‌ها تأکید شده است. امید یعنی توقع به انجام کار دلپسند و خوب که امکانات مثبت داشته باشد. برای رفتن به سمت آینده‌ای درخشان، نیاز به امید است و این امید باید در همه مردم وجود داشته باشد. در نتیجه آن، اعتمادی به یکدیگر به وجود می‌آید و با تعهدی که باید در افراد وجود داشته باشد، کارها به بهترین وجه انجام می‌شود.

هدف اصلی از این تحقیق، بررسی ارتباط معنایی بین واژگان «امید، تعهد و اعتماد» از نگاه مقام معظم رهبری و مستندات قرآنی آن است. در همین راستا، در بخش آغازین این پژوهش، نخست مفاهیم امید، تعهد و اعتماد در لغت و اصطلاح و در آیات قرآن مورد بررسی قرار داده شده‌اند و در بخش دوم، از منظر مقام معظم رهبری و آیات قرآن کریم، ارتباط معنایی بین واژگان امید، تعهد و اعتماد مورد توجه قرار گرفته است.

۱. بررسی واژگان

۱-۱. بررسی واژگان امید

امید در لغت به معنای متعددی از جمله ظن و گمان (راغب اصفهانی، ۱۳۸۵، ص. ۱۹۰)، اعتماد، توقع و انتظار (محمدی ری‌شهری و خوش نصیب، بی‌تا، ص. ۹)، چشمداشت، آرزو، اشتیاق و تمایل به روی دادن یا انجام امری همراه با آرزوی تحقق آن به کار می‌رود (انوری، ۱۳۹۰).

در اصطلاح، امید به معنای لذت و آرامش قلبی است که ناشی از انتظار چیزی است که فرد آن را دوست دارد (غزالی، بی‌تا، ج ۲، ص. ۲۸۶). همچنین به گمان وقوع امری ممکن الحصول در آینده یا تعلق دل به دست آوردن محبوبی در آینده نیز تعبیر می‌شود. در قرآن با واژگانی مانند «رجا» و مشتقات آن، «طمع»، «لعل» و «عسی» بیان شده است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۴، ص. ۷۹-۸۰) که نمونه بارز آن آیه ۵۳ سوره زمر است که بر امید به رحمت الهی تأکید دارد.

۱-۲. بررسی واژگان تعهد

تعهد در لغت از ریشه «عهد» به معنای پیمان، التزام و وفاداری است (انوری، ۱۳۹۰، ج ۴، ص. ۵۱۲۰). در اصطلاح، تعهد به التزام قلبی و عملی نسبت به مسئولیت‌ها و پیمان‌ها گفته می‌شود که نشانگر اخلاق‌مداری و مسئولیت‌پذیری فرد است.

هرچند واژه «تعهد» به صورت مستقیم در قرآن نیامده است، اما مشتقات «عهد» بارها ذکر شده‌اند و بر اهمیت وفای به پیمان‌ها و پرهیز از نقض آن‌ها تأکید دارند (عبدالباقی، بی‌تا، ص. ۶۱۹). قرآن نقض عهد با خدا را به شدت نهی می‌کند: «الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ»؛ «فاسقان کسانی هستند که پیمان خدا را پس از آنکه محکم بستند می‌شکنند» (بقره/۲۷). این عهد می‌تواند به فطرت الهی، اوامر و نواهی شرعی یا پیمان‌های اجتماعی اشاره داشته باشد. در نتیجه، وفای به عهد در اسلام محور روابط انسانی و نشانه تعهد

اخلاقی فرد است (طبرسی، ۱۳۹۷، ج ۱، ص ۱۱۲). نتیجه اینکه وفای به عهد در منظومه فکری اسلام جایگاه محوری داشته و اساس روابط انسانی را تشکیل می‌دهد.

۱-۳. بررسی واژگان اعتماد

اعتماد در لغت به معنای اطمینان، اتکا و پشت‌گرمی آمده است (انوری، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۴۶۳) و در قرآن بیشتر با واژه «توکل» بیان شده است. توکل از ریشه «وکل» به معنای واگذاری کار به دیگری همراه با اطمینان است و بیانگر تکیه بر خداوند پس از به‌کارگیری اسباب و تلاش فردی است (راغب اصفهانی، ۱۳۸۵، ص ۸۸۲). همچنین قرآن با واژگانی چون توکل، ثقه، رکون و وفا به مفهوم اعتماد پرداخته و توکل را نشانه ایمان، تلاش و صبر دانسته است (خامنه‌ای، ۱۴۰۳، ص ۱۴۳-۱۴۵).

از دیدگاه دینی، اعتماد یعنی ایمان به اراده الهی، ناامیدی از غیر و تسلیم در برابر خداوند (جوهری، بی‌تا؛ زبیدی، ۱۹۹۴). این مفهوم یکی از مقامات برجسته اهل یقین و درجات ویژه مقرران درگاه الهی دانسته شده است (فیض کاشانی، ۱۴۳۰، ج ۸-۷، ص ۲۶۴؛ نراقی، بی‌تا، ص ۳۸۴؛ شبر، ۱۳۹۷، ص ۴۲۴). رهبر انقلاب نیز توکل را اعتماد آگاهانه پس از تلاش دانسته‌اند (خامنه‌ای، ۱۴۰۳، ص ۳۳۸).

علامه طباطبایی نیز در تفسیر آیه «وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ» (آل عمران/۱۷۳) توکل را بسنده کردن به خدا بدون انکار اسباب و سنت‌های الهی می‌دانند؛ یعنی تعادل بین پذیرش مسئولیت انسانی (استفاده از اسباب) و اعتماد وجودی به خداوند (توکل حقیقی). آیات قرآن توکل را ویژه انسان‌های «عامل و صابر» می‌دانند و تأکید دارند که اعتماد واقعی ترکیبی از تلاش مداوم و توکل بر خداوند است: «ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ» (شوری/۱۰). بنابراین اعتماد واقعی ترکیبی از تلاش فردی و توکل به خداست؛ به این معنا که انسان باید تمام تلاش خود را به کار گیرد، اما در عین حال به قدرت و اراده الهی نیز ایمان داشته باشد.

۲. نقش ارتباط متقابل بین امید واقعی، تعهد مستمر و اعتماد پایدار در پیشرفت جامعه از منظر رهبری

در جامعه‌ای که اعتماد وجود داشته باشد، امید تقویت می‌شود و همین اعتماد و امید پیشرفت ملت را به همراه می‌آورد. امید در بستر اعتماد شکل می‌گیرد، اما علاوه بر این‌ها تعهد ملت نیز ضروری است. رهبر معظم انقلاب امید، تعهد و اعتماد را سه رکن اساسی پیشرفت و تعالی جامعه می‌دانند و بر ارتباط متقابل میان سه رکن امید واقعی، تعهد مستمر و اعتماد پایدار تأکید می‌کنند.

۲-۱-۱. امید به عنوان نیروی محرکه، تعهد به وعده‌ها و اعتماد به عنوان بزرگ‌ترین سرمایه اجتماعی

امید، تعهد و اعتماد سه رکن اساسی سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند. امید زمانی ارزشمند است که با تعهد همراه باشد و اعتماد میان مردم و حاکمیت امید را افزایش می‌دهد. با رشد امید در جامعه، تعهد اجتماعی نیز افزایش می‌یابد. رهبر معظم انقلاب امیدآفرینی، اعتمادآفرینی از طریق عملکرد مسئولان و عمل به تعهدات را در افزایش سرمایه اجتماعی مؤثر می‌دانند و بقای نظام اسلامی و همراهی مردم با آن را مهم‌ترین سرمایه اجتماعی کشور می‌شمارند (رسولی و رحمانی، ۱۴۰۱، ص ۱۰۵).

برای حفظ و ارتقای این سرمایه اجتماعی، مسئولان با عملکرد صادقانه اعتماد را افزایش می‌دهند و مردم با انسجام، امید و عمل به تعهدات این سرمایه اجتماعی را تقویت می‌کنند. رهبر معظم انقلاب خود امیدوار هستند و دیگران را نیز به امیدواری، توکل به خدا، عمل به تعهدات و تشویق دیگران به حفظ سرمایه اجتماعی ترغیب می‌کنند و می‌فرمایند: «در تعاملات اجتماعی، عمل به وعده‌ها و صداقت در گفتار امری حیاتی است». وقتی در اجتماع زندگی می‌کنیم و به یکدیگر وعده می‌دهیم، باید در وعده‌ها و سخنان خود بسیار مراقب باشیم و اگر وعده‌ای داده شد، حتماً به آن عمل شود؛ زیرا عمل نکردن به وعده‌ها موجب سلب اعتماد و ناامیدی مردم می‌شود (پایگاه اطلاع‌رسانی رهبر انقلاب، بی‌تا).

در صورت بروز مشکل در تحقق وعده‌ها، توضیح و عذرخواهی طرف مقابل ضروری است تا اعتماد خدشه‌دار نشود. همچنین ایشان درباره تهدیدات دشمن در تخریب سرمایه اجتماعی و ایجاد بی‌اعتمادی هشدار داده‌اند. تبلیغات منفی دشمنان و جنگ روانی آنان علیه نظام از جمله عوامل تهدیدکننده سرمایه اجتماعی است. بی‌اعتمادی به قدرت‌های سلطه‌گر جزء مهم قدرت نرم و سرمایه اجتماعی ملت اسلامی است و باید گسترش یابد (بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۲۸/۰۶/۱۳۹۵).

۲-۱-۲. امید مبتنی بر واقعیت‌ها و تعهد مسئولان به وعده‌ها؛ رکن اساسی اعتمادسازی در میان جوانان

امیدواری هنری ضروری است که جوانان، به‌عنوان سرمایه‌های پویای کشور، باید آن را بیاموزند. اعتمادسازی در میان نسل جوان بر دو رکن اساسی استوار است: امید مبتنی بر واقعیت‌ها (نه توهم و شعارهای بی‌پشتوانه) و تعهد مسئولان به وعده‌هایشان (عمل به جای حرف).

جوانان به‌عنوان نعمت الهی (بیانات رهبر انقلاب در دیدار با مردم اراک، ۲۴/۰۸/۱۳۷۹) و سرمایه کشور (بیانات در دیدار با اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان، ۱۹/۰۲/۱۳۸۶)، نماد تحرک، نشاط، قدرت، استعداد و حوصله هستند. جوان مؤمن مظهر امید، دارای اعتماد به نفس و متعهد است (دانش و دانش، ۱۳۹۹، ص. ۱۳۹؛ بیانات در دیدار نخبگان علمی و استادان دانشگاه‌ها، ۰۳/۰۷/۱۳۸۷؛ بیانات در دیدار با اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان، ۰۸/۱۲/۱۳۷۹).

حضور در میان جوانان و شنیدن دغدغه‌های آنان نه‌تنها به برنامه‌ریزی بهتر کمک می‌کند، بلکه روحیه جوانی و نشاط لازم برای پیشرفت کشور را نیز تقویت می‌کند و ما امروز در مسئولیت‌های مختلف به این روحیه نشاط نیازمندیم (بیانات در دیدار با دانشجویان کرمانشاه، ۲۴/۰۷/۱۳۹۰).

رهبر معظم انقلاب اجتناب از ناامید کردن جوانان را یکی از مصادیق رعایت تقوا برشمرده‌اند و هشدار داده‌اند که تبلیغات خارجی و دنباله‌روهای داخلی با دگرگون نشان دادن حقایق، سعی در خاموش کردن امید در جوانان دارند؛ جوان را مأیوس می‌کنند و وقتی جوان از پیشرفت مأیوس شد، از آینده نیز مأیوس می‌شود (بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۰۱/۰۱/۱۴۰۲).

رهبر معظم انقلاب جوانان را نعمتی الهی و مایه امید به آینده می‌داند و در دیدار با جوانان احساس شکر می‌کند. این شکرگزاری ناشی از آیه قرآن است که می‌فرماید: «مَا بِكُمْ مِّنْ نُّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ» (نحل/۵۳)؛ هر نعمتی از جانب خداست.

توصیه اصلی رهبری به جوانان داشتن نگاه خوش‌بینانه و بصیرت نسبت به آینده است. رهبری به مسئولان و مربیانی که فاقد تعهد هستند هشدار می‌دهند که با بیان نادرست مشکلات اقتصادی، جوانان را از تحصیل و فعالیت در کشور دلسرد نکنند؛ زیرا این رفتار خیانت به نسل جوان است. در مقابل، جوانان مؤمن، آگاه و با بصیرت باید در برابر این القانات منفی پاسخ قاطع و روشنی داشته باشند. رهبر معظم انقلاب با امید به جوانان توصیه می‌کند که با چشمانی باز و با بصیرت به مسائل نگاه کنند و هر سخنی را از هر گوینده‌ای نپذیرند (بیانات رهبر انقلاب در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۵/۰۸/۱۲).

۳-۱۲. امید عامل تقویت‌کننده اعتماد و اعتماد بستر امید

اعتماد و امید دو رکن اساسی هستند که به‌طور متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند. اعتماد بستر شکل‌گیری امید است و امید نیز به‌نوبه خود موجب تقویت اعتماد می‌شود و هر دو بستر لازم برای پیشرفت و توسعه جامعه را فراهم می‌آورند. تحقق آینده‌ای روشن بدون اعتماد عمومی در جامعه امکان‌پذیر نیست (پیشخوان روزنامه‌های ایران، ۱۴۰۲/۱۰/۰۳).

رهبر معظم انقلاب اعتماد را عامل اصلی امیدواری می‌داند (بیانات در دیدار نخبگان و استعدادهای برتر علمی، ۱۳۹۸/۰۷/۱۷). ایشان زنده‌کردن امید و اعتماد مردم را مهم‌ترین دستاورد دولت برشمرده‌اند (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۱/۰۶/۰۸) و به دولت‌ها توصیه کرده‌اند که با عملکرد قاطع و تلاش مستمر، اعتماد و امید آسیب‌دیده مردم را ترمیم کنند. ایشان تأکید دارند که دولت یک کشور باید با تلاش شبانه‌روزی و توکل به خدا، سرمایه اعتماد مردم را جلب کند (بیانات در نخستین دیدار با هیئت دولت، ۱۴۰۰/۰۶/۰۶). همچنین ایشان اقتدار و امنیت را نتیجه امید به آینده می‌داند (شاخص‌های محوری بیانات رهبر معظم انقلاب در حرم مطهر رضوی، ۱۴۰۲/۰۱/۰۱).

همان‌طور که امید به تقویت اعتماد کمک می‌کند، امید نیز تنها در بستر اعتماد شکل می‌گیرد. اصولاً رابطه اعتماد و امید همانند پیوستگی ذهن و بدن است. اگر در جامعه‌ای میزان اعتماد نهادی و بین‌فردی کاهش یابد، همین مسئله بر امید مردم نیز تأثیر می‌گذارد (بهرام، بی‌تا). این دو مفهوم به‌طور متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند و در یک تعامل پویا، جامعه را به سمت پیشرفت و توسعه سوق می‌دهند. دولت‌ها و نهادهای اجتماعی با عملکرد شفاف، مسئولانه و امیدآفرین می‌توانند این چرخه مثبت را در جامعه ایجاد کنند که در نهایت به اقتدار ملی و امنیت اجتماعی منجر خواهد شد.

۲-۳. امید باعث ایجاد انگیزه و انرژی مثبت و سبب افزایش اعتماد به نفس

یکی از اهداف تربیتی که همواره مورد توجه مریبان بوده، اعتماد به نفس است (سبحانی‌نیا، ۱۳۸۷، ص. ۱۵). از نگاه رهبر معظم انقلاب، امید نقش مهمی در ایجاد انگیزه، انرژی مثبت و تقویت اعتماد به نفس فردی و اجتماعی دارد؛ زیرا این دو عامل نرم‌افزاری موتور حرکت و پیشرفت کشور هستند. ایشان همواره بر دمیدن روحیه امید به آینده، حرکت و نشاط در جامعه تأکید دارند و از هرگونه القای یأس و ناامیدی پرهیز می‌دهند. ایشان معتقدند امید بزرگ‌ترین قوه محرکه و پیشران پیشرفت انسان است و امید به پیروزی، امید به پیشرفت و امید به موفقیت هر انسانی را به حرکت وادار می‌کند. همچنین اعتماد به نفس را از ضروری‌ترین عوامل می‌دانند. اعتماد به نفس، اعتماد به مسئولان کشور و اعتماد به دولت همان چیزی است که دشمنان می‌خواهند وجود نداشته باشد (بیانات در حرم مطهر امام رضا علیه‌السلام، ۱۳۸۶/۰۱/۰۱). آنان همواره تلاش می‌کنند موانعی برای اعتماد به نفس ایجاد کنند (بیانات در دیدار با دانشجویان دانشگاه‌های استان یزد، ۱۳۸۹/۱۰/۱۳) و بکوشند مردم را از ایمان، اعتماد و امیدشان منصرف و مأیوس کنند؛ زیرا با این کار اعتماد به نفس آنان را سلب می‌کنند (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۴۰۰/۱۲/۱۹). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که امید به‌عنوان یک سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی، هم در سطح فردی (اعتماد به نفس شخصی) و هم در سطح جمعی (اعتماد اجتماعی) نقش تعیین‌کننده دارد. حفظ و تقویت این مؤلفه در برابر تهاجم فرهنگی دشمنان که به دنبال ترویج یأس و ناامیدی هستند، نیازمند عزم ملی و برنامه‌ریزی هوشمندانه است.

۳. نقش ارتباط متقابل بین امید واقعی، تعهد مستمر و اعتماد پایدار در پیشرفت جامعه از منظر قرآن

ارتباط متقابل این سه رکن - امید واقعی، تعهد مستمر و اعتماد پایدار - در قرآن به‌عنوان عوامل کلیدی پیشرفت جامعه مطرح شده‌اند. در اسلام این سه مفهوم به‌گونه‌ای به هم پیوسته هستند که تقویت یکی، دیگری را نیز تقویت می‌کند. فردی که ایمان کامل و اعتماد به خدا داشته باشد، در برابر سختی‌ها ناامید نمی‌شود و با تعهد استوار می‌ماند. قرآن این سه ویژگی را موهبتی الهی می‌داند که خداوند به مؤمنان ارزانی داشته است.

۳-۱. امید به رحمت الهی و نقش آن در تعهد عملی و اعتماد به نفس (بر اساس آیه زمر/۵۳)

آیه ۵۳ سوره زمر که به‌عنوان امیدبخش‌ترین آیات قرآن شناخته می‌شود، سه پیام اصلی را بیان می‌کند:

- خطاب محبت‌آمیز به بندگان گنهگار: «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ»؛
- دعوت به امیدواری مطلق به رحمت الهی: «لَا تَقْتُلُوا مِنَ رَحْمَةِ اللَّهِ»؛
- و تأکید بر عمومیت مغفرت الهی: «إِنَّ اللَّهَ يُغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ» (زمر/۵۳).

«بگو: ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید! از رحمت خدا نومید نشوید؛ یقیناً خدا همه گناهان

را می‌آمرزد؛ زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است» (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۹).

در این آیه نقش سه‌گانه امید، یعنی تعهد عملی در ترک گناه و تقویت اعتماد به نفس در انسان از طریق اطمینان به حمایت الهی و نیز تعادل میان ترس از خدا و امید به رحمت الهی، به‌روشنی ترسیم شده است (رضایی اصفهانی، بی‌تا، ج ۱۸، ص. ۸۸-۸۹). علامه طباطبایی نیز «لاتقنطوا» را به معنای یأس و ناامیدی دانسته و معتقد است منظور از رحمت در این آیه، با توجه به خطاب به گناهکاران، رحمت اخروی و مغفرت الهی است (طباطبایی، ج ۱۷، ص. ۲۷۹).

عبارت «إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا» (زمر/۵۳) در واقع تعلیل نهی از نومیدی است و اعلام می‌کند که همه گناهان قابل آموزش‌اند؛ بنابراین مغفرت الهی عام است (طباطبایی، ج ۱۷، ص. ۲۷۹). پیام تربیتی این آیه آن است که وقتی انسان امید به مغفرت الهی داشته باشد، می‌کوشد با انجام اعمال نیک و دوری از گناه به این رحمت الهی نزدیک‌تر شود (حسینی، ۱۴۰۲). ناامیدی از رحمت الهی به منزله گناهی بزرگ شمرده شده است. انسان باید به خدا و نیز به نفس خود اعتماد داشته باشد و از رحمت الهی مأیوس نشود.

اعتماد به نفس یکی از پایه‌های اساسی شخصیت انسان است. بنابراین ارتباط مستقیمی میان امید الهی و مسئولیت‌پذیری عملی وجود دارد و تعهد به قول و عمل به وعده‌ها نقش مهمی در افزایش اعتماد به نفس دارد. این آیه نشان می‌دهد که در نظام تربیتی اسلام، امید به لطف الهی نه تنها موجب سستی نیست، بلکه قوی‌ترین محرک برای حرکت به سوی کمال و پابندی به تعهدات اخلاقی است.

۳-۲. امید در جهاد و صبر و تعهد به وعده‌ها باعث تقویت اعتماد عمومی (با استناد به بقره/۲۱۸)

آیه ۲۱۸ سوره بقره رابطه میان امید، تعهد و اعتماد را به‌وضوح بیان می‌کند: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (بقره/۲۱۸)؛ «یقیناً کسانی که ایمان آوردند و آنان که هجرت کردند و در راه خدا جهاد نمودند، به رحمت خدا امید دارند و خدا بسیار آمرزنده و مهربان است.» این آیه نشان می‌دهد که امید واقعی به رحمت خداوند تنها در سایه تعهد عملی (هجرت و جهاد) و اعتماد به وعده‌های الهی تحقق می‌یابد. مؤمنان، مهاجران و مجاهدان در راه خدا به رحمت خاص الهی رجای واثق دارند. مؤمن همواره میان خوف و رجا قرار دارد؛ نه خوفی که موجب یأس از رحمت الهی شود و نه رجایی که سبب امنیت از مکر الهی گردد. یأس از رحمت و امنیت از مکر الهی با اعتقاد به رحمت گسترده و قدرت بی‌نهایت خداوند سازگار نیست (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۱۱، ص. ۴۵).

برای امیدوار بودن به الطاف الهی، اسلام زمینه‌هایی را فراهم کرده است که یکی از آن‌ها جهاد است. جهاد و جنگ ذاتاً مطلوب نیست، اما در شرایطی چنان ارزشمند می‌شود که به یکی از برترین عبادت‌ها تبدیل می‌گردد؛ زیرا تلاش و پایداری در مسیر حق موجب تقویت روحیه امیدواری می‌شود. به هر حال برای مؤمنان شکستی در کار نیست؛ زیرا آنان به خدا امید بسته و به وعده‌های او اعتماد دارند. در سنت الهی اراده انسان تعیین‌کننده است. دعوت اسلام به مجاهدت به این معناست که انسان همه ظرفیت خود را در مسیر تلاش و

مجاهدت به کار گیرد؛ زیرا اگر به این توصیه الهی عمل شود، رسیدن به هدف الهی سریع‌تر محقق خواهد شد (پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، بی‌تا).

از این آیات می‌توان چنین استنباط کرد که امید به رحمت الهی مؤمنان را به تعهد عملی (هجرت و جهاد) سوق می‌دهد و تعهد به دستورات دینی اعتماد عمومی را در جامعه تقویت می‌کند. اعتماد به وعده‌های خداوند امیدواری را در دل‌ها زنده نگه می‌دارد. بدین ترتیب جامعه‌ای که بر این سه رکن استوار باشد، در برابر بحران‌ها مقاوم و رو به پیشرفت خواهد بود.

نتیجه‌گیری

با بررسی مفاهیم «امید»، «تعهد» و «اعتماد» از منظر قرآن کریم و بیانات مقام معظم رهبری، روشن شد که این سه واژه دارای پیوندی عمیق، ساختاری و هم‌افزا با یکدیگر هستند.

در منظومه فکری رهبری، این مفاهیم نه تنها مفاهیمی اخلاقی یا صرفاً فردی نیستند، بلکه دارای کارکردی اجتماعی، سیاسی و تمدنی‌اند که می‌توانند جهت‌گیری کلان یک جامعه اسلامی را شکل دهند و آن را در مسیر رشد، عدالت و اقتدار پیش ببرند.

از منظر مقام معظم رهبری، جامعه‌ای که بر پایه امید واقعی، تعهد صادقانه و اعتماد متقابل بنا شود، می‌تواند از تهاجم نرم دشمن، جنگ روانی و بحران‌های سیاسی و اقتصادی عبور کرده و به تمدن نوین اسلامی نزدیک شود. در مقابل، هرگونه سستی در یکی از این مؤلفه‌ها به تزلزل سایر ارکان و عقب‌ماندگی منجر خواهد شد.

بر اساس مستندات قرآنی، این سه مفهوم در فضای معرفتی و ارزشی اسلام ریشه در توحید، معاد، نبوت و عدالت دارند و بدون پیوند با ایمان و تقوا ممکن است به انحراف یا انفعال منجر شوند. از این رو تقویت امید، تعهد و اعتماد در ساحت‌های فردی، فرهنگی و اجتماعی ضرورتی راهبردی برای حرکت جامعه اسلامی به سوی تعالی، استقلال و پیشرفت به شمار می‌آید.

منابع

قرآن کریم.

انوری، حسن. (۱۳۹۰). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: سخن.

بهرام. (بی تا). در جستجوی تقویت اعتماد و امید. روزنامه اعتماد. بازیابی شده از <https://www.etemadnewspaper.ir/>
 پایگاه اطلاع رسانی حوزه. (بی تا). گوهر ناب / شرح آیات؛ مقام معظم رهبری. بازیابی شده در ۸ اردیبهشت ۱۴۰۳، از <https://hawzah.net/>

جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۹). تفسیر تسنیم. قم: مرکز نشر اسراء.

جوهری، اسماعیل بن حماد. (بی تا). الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
 حسینی، منصور. (۱۴۰۲، ۷ مهر). امید به رحمت خدا و شرایط آن. روزنامه کیهان. بازیابی شده از <https://kayhan.ir/>
 خامنه‌ای، سید علی. (۱۴۰۳). بیان قرآن. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
 خبرگزاری مهر. (بی تا). وسیع‌ترین آیه قرآن در آرامش بخشی و امیدآفرینی. بازیابی شده در ۸ اردیبهشت ۱۴۰۳، از <https://www.mehrnews.com/>

دانش، اسماعیل، و دانش، رخسار. (۱۳۹۹). جوان و جوانی در اندیشه آیت الله العظمی خامنه‌ای. بی جا: بی نا.
 دهقان، رحیم. (بی تا). اخلاق امید؛ الزامات و پیامدهای «امید صادقانه» با نظر به بیانیه گام دوم. مقاله ارائه شده در اولین همایش بین المللی گام دوم انقلاب.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۳۸۵). مفردات الفاظ قرآن. قم: طلیعه النور.

رسولی، محمود، و رحمانی، مریم. (۱۴۰۱). خوانش سرمایه اجتماعی در مکتب دفاعی امام خامنه‌ای در پرتو بیانیه گام دوم انقلاب. مطالعات دفاعی استراتژیک، (۲)، ۱۰۵-۱۳۲.

رضایی اصفهانی، محمدعلی. (بی تا). تفسیر قرآن مهر. قم: دارالعلم.

زبیدی، سید مرتضی. (۱۹۹۴). تاج العروس من جواهر القاموس. بیروت: دارالفکر.

سبحانی نیا، محمد. (۱۳۸۷). جوان و اعتماد به نفس. قم: مؤسسه بوستان کتاب.

شیر، عبدالله. (۱۳۹۷). اخلاق (ترجمه محمدرضا جباران). قم: هجرت.

شیرازی، علی. (۱۳۹۵). پروانه‌های جوانی. تهران: مسیحا.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۹۷). مجمع البیان. بیروت: دارالمعرفة.

عبدخدایی، محمدمهدی. (۱۳۷۹). خاطرات محمدمهدی عبدخدایی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

غزالی، محمد بن محمد. (بی تا). برگزیده احیاء علوم دین. تهران: فردوس.

فیض کاشانی، محسن. (۱۴۳۰). المحجة البيضاء فی تهذیب الإحياء. تهران: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.

محمدری شهری، محمد، و خوش نصیب، مرتضی. (بی تا). فرهنگ نامه رجا و خوف. قم: مؤسسه فرهنگی دارالحديث.

مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

معاونت خبر مدیریت پژوهش‌های خبری. (بی‌تا). شاخص‌سازی بیانات رهبر معظم انقلاب درباره امید و امیدآفرینی [گزارش داخلی].

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۴). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الإسلامية.

نراقی، محمدمهدی. (بی‌تا). جامع السعادات. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

وبسایت خبری ماد. (۱۴۰۳). بازیابی شده در ۸ اردیبهشت ۱۴۰۳، از <http://madnewspaper.ir>